

УДК 338.1
ББК 65.9 (5)2/4

**МЕХАНИЗМҶОИ МАВҶУДАИ
ТАНЗИМКУНАНДАИ РУШДИ
САНОАТ ДАР ТОҶИКИСТОН**

Аскарова Санавбархон Султонходжаевна - докторанти бахши 2-юми ишъбаи рӯзонаи ихтисоси 6D0506(02)-«Иқтисодиёти минтақа» Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, e-mail: sanam85@mail.ru

**СУЩЕСТВУЮЩИЕ МЕХАНИЗМЫ
ПРОМЫШЛЕННОГО РАЗВИТИЯ
ТАДЖИКИСТАНА**

Аскарова Санавбархон Султонходжаевна - докторант 2-го курса дневного отделения по специальности 6D0506 (02)-«Региональная экономика» Таджикского национального университета, e-mail: sanam85@mail.ru

**EXISTING MECHANISMS OF
INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN
TAJIKISTAN**

Askarova Sanavbarkhon Sultonhodzhaevna - 2nd Doctoral Student of the the full-time Department in the Specialty 6D0506 (02)-"Regional economics of Tajik National University, e-mail: sanam85@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: танзими давлатӣ; рушди саноат; ивазкунандаи воридот; механизмҳои танзими рушди саноат ва стратегияи рушди саноат, рақобатпазирӣ; сиёсати саноат; рушди ба содирот нигаронидашуда.

Зарурати пурзӯр намудани самти амалии стратегияҳо ва консепсияҳои рушди саноат, ки вақтҳои охир дар кишвари мо ба миён гузошта шудаанд, моро водор месозад, ки ба ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли масъалаҳои идоракунии гузариши бахши дуюмдараҷа ба тартиби нави технологӣ дар шароити дастрасии маҳдуд ба бозорҳои байналхалқии молияҳо ва технологияҳо, мушкилиҳои сохтмони институционалӣ ва амали дигар омилҳои номусоид, ки ба ташаккули иқтисодиёти муосири рақобатпазир монеъ мешаванд, рӯ ба рӯ шаванд. Ин мақола ба муайянкунӣ ва асоснок кардани роҳҳои мушаххаси такмилёбии танзими давлатии рушди саноат бахшида шудааст. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф ҳам усулҳои умумии илмӣ ва ҳам хусусӣ, иқтисодӣ, аз ҷумла таҳлил ва синтез, равиши мурабтаб, маводҳои оморӣ ва дигар воситаҳои тадқиқот васеъ истифода шудаанд.

Ключевые слова: государственное регулирование; промышленное развитие; импортозамещение; механизмы регулирования и стратегия промышленного развития; конкурентоспособность; промышленная политика; экспортноориентированное развитие.

Потребность в усилении практической направленности выдвинутых в последнее время в нашей стране стратегий и концепций промышленного развития заставляет обратиться к поиску решения проблем управления переходом вторичного сектора к новому технологическому укладу в условиях ограниченного доступа к международным рынкам финансов и технологий, трудностей институционального строительства и действия других неблагоприятных факторов, препятствующих формированию современной конкурентоспособной экономики. Определению и обоснованию конкретных путей совершенствования государственного регулирования развития промышленности посвящена настоящая статья. Для достижения поставленной цели применялись как общенаучные, так и частные, экономические методы, в том числе анализ и синтез, системный подход, широко использовались статистические материалы и другие средства исследований.

Key words: state regulation; industrial development; import substitution; regulatory mechanisms and strategy of industrial development; competitiveness; industrial policy; export-oriented development

The need for strengthening practical orientation of the strategies and concepts for industrial development that have been recently put forward in our country makes us turn to searching for a solution to the problems of the control of the transition of the secondary sector to the new technological mode in the conditions of limited access to international markets, finance and technologies, problems of institution-building and other unfavorable factors impeding the formation of a modern competitive economy. This article is devoted to the identification and justification of specific ways to improve state regulation of industrial development. In order to achieve this goal,

both general scientific and private economic methods were used, including analysis and synthesis, systematic approach, statistical material and other research tools were widely used. Their use while examining the state of industrial structure and government regulation of its development has allowed to identify the causes of low efficiency of management of industrial development and formulate the proposals for its improvement.

Мунтазамсозии механизмҳои танзими рушди саноат дар Тоҷикистон тартиби баррасии таъсири танзимкунанда дар фазои ягонаи иқтисодии бевосита ба саноат алоқаманд аст. Механизмҳои мавҷудаи танзими рушди саноатро дар Тоҷикистон ба чор гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст.

1. Гурӯҳи “Тағйиротҳои мутараққии сохторӣ”.

Раванди рушди иқтисодиро метавон ҳамчун пирамидаи бисёрсатҳа муаррифӣ кард. Дониши иқтисоди бошад, ҳамчун дараҷаи 4-уми олии пирамида дар ин марҳилаи рушди технология, иқтисод ва ҷомеа ба чунин сатҳҳо асос ёфтааст: иқтисоди саноатӣ ё бунёдӣ (дараҷаи 1), иқтисодиёти самаранок (дараҷаи 2) ва иқтисоди инноватсионӣ (дараҷаи 3). Ин чунин маъно дорад, ки гузариши байнисатҳӣ иҷроӣ шартҳои муайн - найли нишондиҳандаҳои асосии дараҷаи пешинаро талаб мекунад.

Дар асоси маълумоти рейтингҳои байналмилалӣ солҳои охир метавон гуфт, ки иқтисоди Тоҷикистон дар сатҳи 2-юми пирамида қарор дорад: Тоҷикистон ҳоло ҳам иқтисоди муассирро бо гузариш ба инноватсионӣ ташаққул медиҳад.

Мо бояд шикасти технологияи Тоҷикистонро эътироф кунем, гарчанде ки яке аз вазифаҳои асосии сиёсати саноатӣ таъмин намудани мустақилияти технологияи иқтисодиёти миллий ва ба амал баровардани дигаргуниҳои сохторӣ дар иқтисодиёт мебошад. Зарурат ва аҳамияти тағйироти сохторӣ дар иқтисоди Тоҷикистон бори дигар дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси ҷумҳуриявӣ дар соли 2018 қайд карда шуд. [1, С. 6–11.]

Заминаи қафомонии ҷиддии Тоҷикистон аҳамияти ташаббуси миллии технология [2, С. 24–27.] - барномаи давлатии тадбирҳои дастгирии рушди соҳаҳои дурнамои Тоҷикистонро муайян мекунад, ки дар давоми 20 соли оянда метавонад асоси иқтисоди ҷаҳонӣ гардад.

Инқилоби ҷоруми саноатӣ (Саноат 4.0), ки ба тартиби шашуми технологӣ мувофиқ аст, марҳилаи навбатии рушди технологӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии инсоният мебошад. Концепсияи саноат 4.0 дар Олмон ба ҷаҳор принцип асос ёфтааст (2017): [3, -С. 58–62.]

- мутобикати функционалии одам ва мошин - қобилияти тамоси мустақим тавассути Интернет;
- шаффофияти иттилоот ва қобилияти низомҳо барои сохтани нусхаи виртуалии ҷаҳони ҷисмонӣ;
- ёрии техникаи мошинҳо ба одамон - муттаҳид кардани миқдори зиёди маълумот ва иҷроӣ як қатор вазифаҳо, ки барои одамон хатарноканд;
- қобилияти низомҳо барои мустақилона ва худкорона қабул кардани қарорҳо.

Аз рӯи шабех, Стратегияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2030 [4, -С. 7–25.] ва барномаи “Иқтисоди рақамӣ” [5, -С. 97–108.] ба фароҳам овардани шароити зарурӣ барои рушди технологияҳо нигаронида шудааст, ки дар онҳо маълумоти рақамӣ омилҳои асосии истеҳсолот дар тамоми соҳаҳои фаъолияти иҷтимоӣ иқтисодӣ мебошад.

Ҷорбинии Ташаббуси миллии технологӣ, Стратегияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2030, инчунин барномаҳои “Иқтисоди рақамӣ” механизми танзими рушди саноат буда, дар асл гурӯҳи тағйироти пешрафтаи сохториро, ки дар ҷомеаи ҷаҳонӣ “Форсайт” ном гирифтаанд, ташкил медиҳанд.

2. Гурӯҳи “Механизмҳои устуворкунанда”.

Додани қарзҳо, субсидияҳо, имтиёзҳои гуногуни андоз, ташкили низомҳои фармоишҳои давлатӣ ва харид, бешубҳа, истеҳсолоти саноатиро мӯътадил мегардонад, вале самарабахш нест, зеро вай сохтори фазои ягонаи иқтисодию технологияи саноатро ба эътибор намегирад. Барои танзими ҳамаҷонибаи макроиқтисодӣ давлат метавонад ва бояд самаранокӣи конвергентии ҳамаи субъектҳои баланд бардорад. Барои ин тадбирҳои зерин андешида шудаанд:

- а) тадбирҳои зиддибӯҳронии танзими рушди саноат;
- б) концепсияҳои сиёсати саноат аниқ карда шудаанд.

Дар Тоҷикистон дар солҳои охир ташаққули фазои иқтисодию технологияи саноат ба амал омад. Фазои иқтисодию технологияи саноати Тоҷикистон ҳамчун қисми фазои иқтисодӣ, ки бо лифтофҳои меъёрии ҳуқуқӣ маҳдуд аст, фаҳмида мешавад, ки дар он муассисаҳои рушд, маҷмӯи иншооти саноатӣ ва инфрасохтори саноатӣ, аз ҷумла сохторҳои инҳисорӣ, ки ҳадафҳои сиёсати саноатии Тоҷикистонро ба ташаққули саноати баландтехнологӣ, рақобатпазири воридотивазкунанда

мутамакказ шудаанд, таъмин менамояд. Дар ин ҷо, механизмҳои муътадилгардонии танзими рушди саноат дар Тоҷикистон амалӣ карда мешаванд, ки бояд гузариши иқтисоди давлатро аз навъи рушди содиротӣ ба намуди инноватсионии рушд таъмин намояд; татбиқи амсилаи инноватсионии “илтивоӣ сегона”; таъмини амнияти Русия ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии шахрвандони он.

3. Гурӯҳи “Ҳавасмандгардонии истеҳсолот”.

Дар робита ба рафъи норасоии технологӣ ба гурӯҳи “Ҳавасмандгардонии истеҳсолот” бояд як қатор механизмҳои танзими саноат, ки дар Барномаи давлатии “Рушди саноат ва баланд бардоштани рақобатпазирии он”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 апрели соли 2014, № 328 тасдиқ карда шудаанд, бо назардошти ислоҳи 31 марти соли 2017, № 382-13 ва Қонуни ҷумҳурӣ аз 31 декабри соли 2014, № 488 “Дар бораи сиёсати саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (бо ислоҳи 27 июни соли 2018) дохил карда шаванд, ки аз ҷиҳати шохиси иқтисодӣ ва режими институтсионалӣ (бо истилоҳи Бонки умумичаҳонӣ) ба таври зайл ифода ёфтааст:

- а) бехтар намудани фазои иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ, аз ҷумла рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ, сарфи назар аз миқёси фавқулодаи таҳримҳои иқтисодии давлатҳои мутараққии ҷомеаи ҷаҳонӣ;
- б) баланд бардоштани сифати идоракунӣ, аз ҷумла рушди мақсадноки инфрасохтори саноатӣ ва рушди мақсадноки соҳаҳои алоҳидаи саноат мувофиқи қарорҳои президиуми Шӯрои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба рушди стратегӣ ва лоиҳаҳои афзалиятнок;
- в) рушди соҳибкорӣ ва ташаббуси хусусӣ, аз ҷумла дастгирии истеҳсолкунандагони маҳсулоти баландтехнологӣ;
- г) ташаккули қобилияти ҷомеа ва муассисаҳои он барои истифодаи самараноки донишҳои мавҷуда ва эҷоди донишҳои нав, аз ҷумла баррасӣ намудани донишгоҳҳо ба сифати марказҳои созандаи рушди инноватсионӣ.

4. Гурӯҳи “Механизмҳои иҷтимоӣ-корпоративӣ”.

Ба ин гурӯҳ механизмҳои дохил мешаванд, ки барои фазои ҳаҷман калони саноати Тоҷикистон маъмуланд, яъне механизмҳои:

- а) танзими ҳуқуқӣ;
- б) танзими молиявӣ;
- в) танзими техникӣ;
- г) танзими нерӯи кадрӣ.

Ҳам дар сатҳи стратегия ва концепсияҳои рушди иқтисоди инноватсионӣ ва ҳам дар сатҳи фаъолияти барномаҳои дахлдори давлатӣ чунин омилҳо, ба мисли низоми нави технологияи таъсисёбанда амалан ва ё пурра ба эътибор гирифта намешаванд; таҳримҳои мавҷуда, ки дастрасӣ ба бозорҳои байналмилалӣ молия ва технологияро маҳдуд мекунад; мушкилоти рушди низоми истеҳсолӣ, технологӣ ва молиявӣ, маҳдуд кардани имкониятҳои ташаккули иқтисоди рақобатпазир; шароити иқтисодии пешбурди тичорат дар Тоҷикистон, ки ба фаъолияти инноватсионии он мусоидат намекунад ва ғайра.

Амсилаи рушди иқтисоди Тоҷикистон дар шароити дарозмуддати нисбатан пасти нархи маҳсулоти содиротии анъанавӣ метавонад танҳо ба афзоиши пешқадами соҳаҳои истеҳсолӣ асос ёбад, ки танҳо он метавонад аз ҷиҳати назариявӣ иваз кардани ашёи хомро бо дигар молҳои тичоратӣ таъмин намояд. Саноати истеҳсолӣ дар Тоҷикистон сохторе дорад, ки ба равандҳои гузариш ба тартиби 6-уми технологӣ номувофиқ буда, дар тартиби 4 ва 5-уми технологӣ боқӣ мемонад. Саноати истеҳсолӣ ба таври ҷудоғона ба бозорҳои талаботи дохилӣ ё молҳои содиротии захиравӣ нигаронида шудааст. Сарфи назар аз кӯшишҳои давлат, ин бахши иқтисоди Тоҷикистон яке аз мушкилтарин ва осебпазиртарин ба зарбаҳои беруна боқӣ мемонад. [7, -С. 141–150.]

Таҳлили рушди саноат дар тӯли 5 соли охир (солҳои 2012-2017) нишон медиҳад, ки дар шароити паст будани сифати муассисаҳои давлатӣ воситаҳои сиёсати амудии саноатӣ аз ҷониби давлат метавонад афзоиши ҳаҷми истеҳсолотро (махсусан, маҳсулоти пасттехнологӣ) таъмин намояд, аммо на афзоиши рақобатпазирии ҷаҳонӣ ва содирот, ки ба маҳсулоти технологияи олӣ асос ёфтааст.

Дар чунин шароити мураккаб таъсири Инкилоби ҷоруми саноатӣ – “инкилоби Форсайт” вусъат меёбад. То соли 2020 шумораи дастгоҳҳои, ки тавассути Интернет ба ҳам пайваست мешаванд, аз 13,4 миллиарди имрӯз ба 38,5 миллиард хоҳад расид. Ҳаҷми фурӯши мол тавассути Интернет аз соли 2014 то соли 2019, аз 6 то 12,8%-и ҳаҷми умумии муомилоти чакана афзоиш меёбад. [8, -С. 16–26.]

World Economic Forum шохиси 12-ченакаи рақобатпазирии ҷаҳониро бо назардошти омилҳои асосии рақобатпазирӣ ҳисоб мекунад: [6, -С. 31–42.]

- 1) муассисаҳои рушд;
- 2) инфрасохтори дастгирии саноат;

- 3) муҳити макроиктисодӣ;
- 4) тандурустӣ ва таҳсилоти ибтидоӣ;
- 5) таҳсилоти олий ва тайёрии касбӣ;
- 6) самаранокии бозори мол ва хизматрасонӣ;
- 7) самаранокии бозори меҳнат;
- 8) рушди бозори молиявӣ;
- 9) дараҷаи технологии саноат;
- 10) андозаи бозори дохилӣ;
- 11) рушди соҳибкорӣ (аналоги шохиси Doing business);
- 12) нерӯи инноватсионӣ.

Дар заминаи тамоюлҳои Инқилоби ҷоруми саноатӣ аз 12 омилҳои рӯкни рақобатпазирии World Economic Forum - 5 омили ислоҳшудаи рақобатпазирии “омилҳои Форсайт” бевосита пайравӣ мекунад:

1) “маҳсулноки” - ашъи хом, маҳсулот, сармояи инсонӣ бояд оқилона, беҳтар ва тезтар истифода шавад;

2) “самтгирӣ ба оянда” - техникаи наватрин на танҳо тарзи муқаррарии саноатӣ, балки тарзи ҳаётро ҳам зуд вайрон мекунад. Муҳим аст, ки низоми маорифро куллан тағйир дода, бозори меҳнатро бо назардошти талаботи насли нави ҷавонон ҳарчӣ чандирнок ва кушода бошад;

3) “инноватсияҳо” дар тафсири васеъ - тамоми кишвар бояд ба як “эконизоми инноватсияҳо” табдил ёбад. Аз равандҳои қабули қарорҳо берун мондани ҷомеаи тичоратӣ (ва махсусан, монополияҳои зерсохторӣ) ва ҷомеаи шахрвандӣ зарба ба рақобатпазирии миллии аст ва, аз ин рӯ, қобили қабул нест;

4) қабули қоидаи амри “инфрасохтори соҳаҳои иттилоот ва телекоммуникатсия”. Кишварҳое, ки стандартҳо ва қоидаҳои иқтисоди рақамиро қабул намекунад, маҳкум мешаванд;

5) баробар қардани шароити истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ бо иқтисоди ҷаҳон - қоҳишёбии “шикаст”-и технологӣ мебошад.

АДАБИЁТ

1. Масленников В. В., Федотова М. А., Сорокин А. Н. Новые финансовые технологии меняют наш мир. *Вестник Финансового университета*. 2017;2(98): - С. 6–11.
2. Абдикеев Н. М. Технологии когнитивного менеджмента в цифровой экономике. *Мир новой экономики*. 2017;3: - С. 24–28.
3. Шестак В. П. Экономико-технологическое пространство России. *Вестник образования и развития науки РАЕН*. 2016;1: - С. 58–62.
4. Глазьев С. Ю. Нищета и блеск российских монетаристов. *Экономическая наука современной России*. 2015;2:7–21. 2015;3: - С. 7–25.
5. Голиченко О. Государственная политика и провалы национальной инновационной системы. *Вопросы экономики*. 2017;2: - С. 97–108.
6. Sarayannis E., Grigoroudis E. Quadruple innovation helix and smart specialization: Knowledge production and national competitiveness. *Foresight and STI Governance*. 2016;10(1): - С. 31–42.
7. Батманов Д. И. Технологическая многоукладность российской экономики в свете мировых тенденций. *Вестник Челябинского государственного университета. Экономика*. 2015;12(50): - С. 141–150.
8. Абдикеев Н. М., Богачев Ю. С. Расчет стоимости нематериальных активов, созданных на базе объектов интеллектуальной собственности. *Учет. Анализ. Аудит*. 2017;4: - С. 16–26.

REFERENCES

9. Maslennikov V. V., Fedotova M. A., Sorokin A. N. New financial technologies change our world. *Bulletin of the Financial University*. 2017;2(98): - pp. 6–11.
10. Abdikeev N. M. Technology of cognitive management in the digital economy. *The World of New Economy*. 2017;3: - pp. 24–28.
11. Shestak V. P. The economic and technological space of Russia. *Bulletin of the education and science development RANS*. 2016;1: - pp. 58–62.
12. Glazyev S. Y. Poverty and Luster of the Russian Monetarists. *Economics of Contemporary Russia*. 2015;2:7–21, 2015;3: - pp. 7–25.
13. Golichenko O. Public policy and national innovation system failures. *Problems of economy*. 2017;2: - pp. 97–108.
14. Carayannis E., Grigoroudis E. Quadruple innovation helix and smart specialization: Knowledge production and national competitiveness. *Foresight and STI Governance*. 2016;10(1): - pp. 31–42.
15. Batmanov D. L. The multitude of technological regimes in Russian economy in prism of global trends. *The Bulletin of Chielyabinsk State University. Economy*. 2015;12(50): - pp. 141–150.
16. Abdikeev N. M., Bogachev Y. S. Calculation of the cost of the intangible assets based on intellectual property. *Accounting. Analysis. Auditing*. 2017;4: - pp. 16–26.